ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Rashidov Sardor Alisher o‘g‘li

Samarqand davlat pedagogika instituti “Musiqa ta’limi va san’at” yo‘nalishi magistranti,
Oliy toifali musiqa fani o‘qituvchisi

Email: rashidovsardor29@gmail.com

Tel: +99890-004-01-44

https://orcid.org/0009-0005-5407-8625

O‘QUVCHILARDA ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHDA MAQOM SAN’ATINING O‘RNI

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarda estetik didni shakllantirish jarayonida maqom san’atining tutgan o‘rni pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Estetik did shaxsning go‘zallikni anglash, badiiy hodisalarni farqlash, musiqiy obrazlarning mazmunini his etish va ularga ongli munosabat bildirish qobiliyati sifatida yoritiladi. Maqolada maqom san’atining murakkab ohang tizimi, badiiy-falsafiy mazmuni, ichki intizomga asoslangan ijro tabiati va ruhiy ta’sir kuchi o‘quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishdagi muhim omil ekani asoslab beriladi. Shuningdek, maqom namunalarini tinglash, tahlil qilish, qiyoslash va ijodiy topshiriqlar asosida o‘qitishning metodik imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot davomida maqom san’ati o‘quvchilarda nafaqat musiqiy savodxonlik va tinglash madaniyatini, balki nozik did, sabr, ruhiy sezgirlik va milliy badiiy qadriyatlarga hurmatni shakllantiruvchi samarali tarbiyaviy vosita ekanligi xulosalanadi.

Kalit so‘zlar: estetik did, maqom san’ati, musiqa ta’limi, musiqiy tafakkur, badiiy idrok, milliy meros, tinglash madaniyati, estetik tarbiya.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning asosiy prinsiplaridan biri sifatida “ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi” belgilangan. Mazkur norma musiqa ta’limida milliy meros namunalaridan, xususan, maqom san’atidan foydalanishni nafaqat metodik, balki huquqiy jihatdan ham asoslaydi. Chunki estetik didni shakllantirish jarayoni shaxsning ma’naviy va madaniy qadriyatlar bilan uzviy aloqada kamol topishini taqozo etadi.[1]

Ta’lim tizimining bugungi bosqichida o‘quvchiga faqat bilim berish emas, balki unda did, farosat, ruhiy sezgirlik va madaniy tanlov mezonlarini shakllantirish masalasi ham muhim pedagogik vazifaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, globallashuv, axborot oqimining keskin tezlashuvi va ommaviy madaniyatning kuchli ta’siri sharoitida yosh avlodning estetik didini sog‘lom yo‘nalishda rivojlantirish masalasi yanada dolzarb tus olmoqda. Chunki estetik did tug‘ma sifat emas; u tarbiya, muhit, ta’lim va badiiy tajriba asosida shakllanadi. Musiqa san’ati estetik didni tarbiyalashning eng nozik va ta’sirchan vositalaridan biridir. Musiqa insonning ichki kechinmalariga, kayfiyatiga, tasavvuriga va ruhiy olamiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Biroq har qanday musiqiy material bir xil pedagogik natija bermaydi. O‘quvchining estetik olamini boyitadigan, unda go‘zallikni anglash, badiiy tafovutlarni his etish va nozik musiqiy sezgini rivojlantiradigan namunalar chuqur badiiy mazmunga, mukammal shaklga va ma’naviy

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni O‘RQ-637-son 23.09.2020

salohiyatga ega bo‘lishi lozim. Shu jihatdan maqom san’ati alohida ahamiyat kasb etadi. Maqom san’ati Sharq xalqlari, xususan, o‘zbek xalqining ko‘p asrlik badiiy tafakkuri, ruhiy dunyosi va musiqiy madaniyatini o‘zida mujassam etgan murakkab va yuksak san’at hodisasidir. U nafaqat musiqiy tizim, balki estetik tarbiya maktabi hamdir. Maqomning o‘ziga xos ohang rivoji, ichki falsafasi, hissiy-teranligi va ifoda qudrati o‘quvchini yuzaki eshitishdan chuqur tinglashga, tasodifiy yoqtirishdan ongli estetik bahoga olib keladi. Demak, maqom san’atini ta’lim jarayoniga olib kirish o‘quvchilarda estetik didni shakllantirishning samarali yo‘llaridan biri bo‘lib xizmat qilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maqom san’atiga oid qarorida milliy maqom san’ati “xalqimiz madaniy merosining ajralmas qismi” ekani, shuningdek u “ma’naviy hayotimizda alohida muhim o‘rin egallaydi” deb ta’kidlanadi. Ushbu yondashuv maqomni faqat tarixiy-badiiy yodgorlik sifatida emas, balki yosh avlodning estetik dunyoqarashini tarbiyalaydigan tirik madaniy qadriyat sifatida baholash imkonini beradi. Aynan shu bois maqom namunalarini ta’lim jarayoniga olib kirish o‘quvchilarda go‘zallikni anglash, badiiy me’yorni his etish va musiqiy baholash mezonlarini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.[2] Estetik did odatda go‘zallikni his etish, badiiy hodisalarni baholash va san’at asarlariga ongli munosabat bildirish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Ammo pedagogik nuqtai nazardan estetik did bundan ham kengroq tushunchadir. U shaxsning nafaqat go‘zal va xunukni farqlashi, balki badiiy qadriyatni yuzaki zavq darajasidan ko‘tarib, ichki anglash darajasida qabul qila olishini ham bildiradi. Ya’ni estetik did -bu tanlov madaniyati, idrok sifati va ma’naviy tayyorgarlikning birligi. O‘quvchida estetik did shakllanishi uchun u go‘zallik bilan muntazam muloqotda bo‘lishi, badiiy namunalarni tinglashi, kuzatishi, tahlil qilishi va ularga nisbatan munosabat bildirishga o‘rganishi lozim. Shundagina estetik tarbiya ma’ruza yoki nasihat emas, ichki tajribaga aylanadi. Bu jarayonda musiqa darslari ayniqsa qulay maydon yaratadi. Chunki musiqa badiiy ta’sirning eng tez yetib boradigan, ammo eng chuqur qatlamlarda aks etadigan turidir. Estetik didning shakllanishida bir nechta omillar muhim: birinchidan, tanlangan badiiy materialning sifati; ikkinchidan, o‘qituvchining didi va metodik yondashuvi; uchinchidan, o‘quvchining yosh xususiyati va tayyorgarlik darajasi. Agar darsga kiritilgan musiqiy material o‘quvchining ruhiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatsa, uni mushohada qilishga, farqlashga va his qilishga undasa, unda estetik did shakllana boshlaydi. Shu ma’noda maqom san’ati estetik tarbiyaning tayanch manbalaridan biri bo‘la oladi. Maqom san’atining yana bir muhim jihati shundaki, unda musiqiy go‘zallik tashqi shovqin yoki sun’iy effektlar bilan emas, balki ichki uyg‘unlik, ohangning tabiiy oqimi va ifodaning ruhiy teranligi bilan yuzaga keladi. O‘quvchi bunday namunalarni eshitib ulg‘aysa, unda musiqani baholash mezonlari ham o‘zgaradi. U musiqaning faqat jarangdorligi yoki ommabopligi bilan emas, uning mazmuni, ifoda kuchi, tuzilishi va badiiy saviyasi bilan qiziqa boshlaydi. Estetik didning shakllanishi aynan shu nuqtadan boshlanadi. O‘quvchilarda estetik didni shakllantirishda maqom san’ati bir necha yo‘nalishda ta’sir ko‘rsatadi. Avvalo, u tinglash madaniyatini tarbiyalaydi, chunki UNESCO Shashmaqomning to‘liq mazmuni standart nota bilan emas, asosan ustoz-shogird an’anasi orqali yetkazilishini qayd etadi; bu esa faol, diqqatli va sabrli tinglashni talab qiladi. Ikkinchidan, maqom yosh avlodning ma’naviy-estetik sezgirligini kuchaytiradi; Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “maqom ohanglari, maqom ruhi va falsafasi” yoshlarning ongi va yuragidan chuqur joy olishi zarur. Uchinchidan, maqom milliy o‘zlik va qadriyatlarga hurmatni mustahkamlaydi, zero “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish prinsipi belgilangan. To‘rtinchidan, maqom idroki estetik did shakllanishidagi idrok, diqqat, tasavvur, emotsional reaksiya va mantiqiy-musiqiy tahlil kabi mexanizmlarni faollashtiradi. Shu bois maqom san’ati o‘quvchida nafaqat musiqiy savodxonlikni, balki go‘zallik mezoni, badiiy tanlov madaniyati va nozik estetik didni ham shakllantiruvchi

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3391-son, 17.11.2017.

muhim pedagogik vosita hisoblanadi.[3] O‘quvchilarda estetik didni shakllantirishda maqom san’atidan samarali foydalanish uchun uni o‘qitish metodikasi puxta o‘ylangan bo‘lishi kerak. Agar maqom darsda faqat tarixiy ma’lumot yoki murakkab nazariy atamalar yig‘indisi sifatida berilsa, u o‘quvchi uchun uzoq va tushunarsiz tuyulishi mumkin. Shu sababli maqomni avvalo tirik badiiy tajriba sifatida ochish maqsadga muvofiq. Buning eng qulay yo‘llaridan biri-yo‘naltirilgan tinglash usulidir. O‘qituvchi asarni tinglashdan oldin o‘quvchilarning e’tiborini muayyan jihatga qaratadi: kayfiyat, ohang harakati, ijrodagi bosiqlik, takrorlanuvchi intonatsiyalar, ichki o‘sish nuqtalari kabi. Tinglashdan so‘ng o‘quvchilarning fikr-mulohazalarini tinglash, ularni obrazli ifoda qilishga undash maqomni faol idrok etishga yordam beradi. Yana bir muhim usul-qiyosiy tahlil. Masalan, maqom parchasini zamonaviy ommabop qo‘shiq bilan qiyoslab, ohang qurilishi, his ifodasi, mazmun chuqurligi va ijro madaniyati orasidagi farqlarni kuzatish mumkin. Bu usul ayniqsa yoshlar orasida samarali bo‘ladi, chunki ularning eshitish tajribasi ko‘pincha ommaviy musiqaga tayangan bo‘ladi. Qiyos orqali o‘quvchi murakkabroq san’at namunalarining qadrini anglay boshlaydi. Shuningdek, so‘z va musiqa uyg‘unligiga e’tibor berish ham foydalidir. Maqom tarkibidagi she’riy matnlar, obrazlar va ma’naviy mazmun o‘quvchida musiqani faqat tovushlar tizimi emas, balki ma’no tashuvchi badiiy hodisa sifatida qabul qilishga yordam beradi. Bu holat estetik didning chuqurlashishiga xizmat qiladi. Ba’zi hollarda tasviriy va ijodiy topshiriqlar ham yaxshi natija beradi. O‘quvchi tinglagan maqom parchasining kayfiyatini rang, so‘z, qisqa matn yoki badiiy ta’rif orqali ifodalashi mumkin. Bunday topshiriqlar maqomni shunchaki eshitilgan asar emas, ichki kechinma sifatida qabul qilishga yordam beradi. Estetik did esa aynan shu ichki rezonans orqali shakllanadi. “Matyoqubov og‘zaki an’anadagi professional musiqa namunalari avloddan avlodga tirik ijro jarayoni orqali o‘tishini, shu bois ularning shakllanishida ijro muhiti va idrok omillari muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Bu qarash maqom san’atining o‘quvchilarda estetik didni shakllantirishdagi ta’sirini izohlashda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi” [3].

Xulosa

O‘quvchilarda estetik didni shakllantirishda maqom san’ati muhim pedagogik imkoniyatlarga ega bo‘lgan yuksak badiiy manbadir. U o‘quvchini chuqur tinglashga, nozik hissiy tafovutlarni his etishga, musiqiy hodisalarga ongli baho berishga va milliy badiiy qadriyatlarni anglashga o‘rgatadi. Maqom san’ati orqali shakllangan estetik did esa shunchaki musiqiy qiziqish emas, balki shaxsning umumiy madaniy saviyasi, ruhiy sezgirligi va go‘zallikka bo‘lgan munosabatining muhim ko‘rsatkichiga aylanadi. Shuningdek, maqom o‘quvchini ommaviy madaniyatning yuzaki jozibasidan himoya qiluvchi ichki mezonlarni ham shakllantiradi. U musiqaning tashqi shovqinida emas, ichki mazmunida go‘zallik izlashga undaydi. Shu ma’noda maqom san’ati estetik tarbiya uchun nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy pedagogik ehtiyojga ham javob beradigan kuchli vositadir. Demak, musiqa ta’limida maqom san’atidan maqsadli va metodik asosda foydalanish o‘quvchilarda nozik did, badiiy mushohada, ruhiy teranlik va milliy estetik tafakkurni shakllantirishning samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi. Qisqasi, maqom-bu faqat tinglanadigan musiqa emas, balki didni tarbiyalaydigan maktabdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni O‘RQ-637-son 23.09.2020 https://lex.uz/docs/-5013007

[3] UNESCO. Shashmaqom music**.** Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3391-son, 17.11.2017. https://lex.uz/docs/-3581613
3. Matyoqubov, O. Og‘zaki an’anadagi professional muzika asoslariga kirish. Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
4. Fitrat, A. O‘zbek klassik muzikasi va uning tarixi. Toshkent: Fan, 1993.
5. UNESCO. Shashmaqom music // Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity https://ich.unesco.org/en/RL/shashmaqom-music-00089
6. Rajabov, I. Maqomlar. Toshkent: San’at, 2006.